

Inhoud

1. Het mysterie dat geld heet	7
2. Het geld dat telt	11
De taal van geld	11
Een wereld zonder geld	12
Eerste gedachten over geld	14
Geld als ruilmiddel	15
Geld als rekeneenheid	21
Geld als oppotmiddel	24
Het tellen van geld	26
3. De evolutie van geld	30
Geld is een afspraak	30
De munt	31
De bank	33
Het bankbiljet	36
De centrale bank	38
Fiat geld	41
Geschiedenis van de Nederlandse munt	46
Geld in de toekomst	52
4. De creatie en beheersing van geld	57
Geldcreatie zonder banken en zonder schuld	57
Schuld en vertrouwen	58
De rol van de centrale bank	62
Twijfels over het systeem	67

5. De rol van geld in de economie	72
Geld speelt geen rol	72
Inflatie en hyperinflatie	74
Monetaristen versus Keynesianen	79
De kwantiteitsvergelijking	81
Wanneer het monetaire kaderwerk op het spel staat	87
Het ongrijpbare geld	94
6. Geld zonder grenzen	96
De gouden standaard in theorie	98
De gouden standaard in praktijk	101
Het systeem van Bretton Woods	105
De zoektocht naar zekerheid	112
De creatie van de euro	114
De toekomst van het grenzeloze geld	121
7. De beleving van geld	122
Ruilen in de praktijk	123
Rekenen en oppotten in de praktijk	126
De illusie van geld	128
Wanneer geld niet hoort te tellen	132
De geldloze economie	133
Bijwerkingen van geld	135
Geld vervreemdt en maakt gelijk	137
De twee zijden van geld	140
8. Het dubbele van geld	142
Verder lezen	149
Index	153

1. Het mysterie dat geld heet

Geld bepaalt het leven. Geld bepaalt de wereld. 'Money makes the world go round' zong ooit Liza Minnelli in de film *Cabaret*. Mensen willen geld, en sommige mensen willen heel veel geld. Zoveel zaken in het leven draaien om geld. Wat begint een mens zonder geld? Geld hebben we iedere dag weer nodig om in onze dagelijkse levensbehoeftes te voorzien. Vakanties en auto's kosten geld. Van alles en nog wat wordt met geld gemeten, zoals winsten, koopkracht, economische groei, zelfs mensenlevens worden in geld uitgedrukt. We meten kosten en baten in geld. Musea zijn goed voor een stad, dorp of regio omdat ze veel toeristen aantrekken en daarmee veel geld. Bankgebouwen zijn nadrukkelijk aanwezig in het stadsbeeld en die staan bij uitstek voor geld. Geen wonder dat geld een obsessie is.

Maar geld heeft twee zijden. Draai de munt om en dan krijgen we een ander beeld. Dan zien we een wereld waarin geld geen rol heeft, waar mensen aandacht, kennis, zorg en liefde uitwisselen zonder dat geld er aan te pas komt. We zien vrienden met elkaar omgaan, musici met elkaar spelen, en wetenschappers met elkaar brainstormen en daarbij alles wat met geld te maken heeft uitsluiten. We horen ook veel afkeuring over geld en geldzaken. Blinkt het geld aan de andere kant van de munt, aan deze kant stinkt het eerder. Bankiers zien er nu uit als graaiers, het winstmotief is verdacht, en rijke mensen zijn abject.

Wetenschap begint met het stellen van vragen. Willen we inzicht krijgen in het fenomeen geld, en dat is het doel van dit boek, dan moeten we beginnen met vragen. Met ons bijvoorbeeld af te vragen: wat is geld eigenlijk? Hoe ontstaat geld? Waarom speelt het zo'n dominante rol? En welke rol speelt het dan? Hoe beïnvloedt geld de economie? En waarom roept het zulke gemengde gevoelens op? Is een economie zonder geld denkbaar? Zou geld ook anders kunnen zijn en werken?

Stel deze vragen en de meeste mensen realiseren zich dat hoeveel geld ook door hun handen gaat, geld een raadsel blijft. Hoe banken werken, wat geld is, hoe geld gecreëerd wordt, men zou het niet kunnen zeggen. Wanneer de Europese Centrale Bank aankondigt dat het haar beleid verruimt door staatsobligaties te kopen, zal slechts een enkele ingewijde de importantie hiervan vatten. Dit boek wil klaarheid scheppen over het fenomeen geld. En dat doet het door bij de wetenschappen te rade te gaan.

De meest geëigende wetenschap voor het stellen van vragen over geld is de economische. Economen hebben geld als een van hun studieobjecten. Zij doen onderzoek naar het ontstaan van geld, de werking ervan, en de oorzaken van een financiële crisis en hoe die te voorkomen. Hun boodschap is nuchter en zakelijk. Dat wil niet zeggen dat er consensus is onder economen over de rol van geld. Dat is jammer voor degenen die zekerheid willen en eenduidigheid over wat geld is en hoe het moet werken. De economie kent geen wetten met dezelfde hardheid van de natuurwetenschappen omdat het een sociale wetenschap is. De onzekerheid geeft veel strijd in regeringskringen over het varen van de juiste koers. Maar de onzekerheid geeft tegelijkertijd ruimte aan degenen die willen denken dat het anders kan, dat het bestaande monetaire stelsel niet het enige stelsel is, dat ander geld denkbaar en mogelijk is, en daarmee ook een andere economie.

Op vragen als 'Hoe verdien ik veel geld?' zal dit boek het antwoord schuldig blijven. Evenmin zal het antwoord geven op de vraag waarom sommige mensen ontzettend veel geld hebben en de meeste mensen weinig. Het is niet alleen omdat dergelijke vragen geen echt antwoord hebben – als we het zouden weten zouden wij economen zelf rijk zijn, is ons standaardantwoord – maar ze geven eerder blijk van een alledaags gebruik van meerdere begrippen van geld. Economen prefereren het begrip geld te beperken tot al dat waarmee we betalen. Zij zien geld vooral als een middel tot een doel, om te ruilen, rekenen en op te potten. Geld heeft specifieke functies.

Deze boodschap komt in hoofdstuk 2 aan bod. De ontstaansgeschiedenis van geld (in hoofdstuk 3) in zijn vele vormen met bijbehorende actoren zoals goudwegers, bankiers, toezichthouders en politici is minder strak omliggend. Het laat echter wel zien hoe lang, maar ook hoe grillig de weg is geweest die we gemaakt hebben van primitieve handel naar de economie van vandaag waarin euro's rollen. En gewapend met de kennis van de geschiedenis verdwijnt wellicht de vanzelfsprekendheid waarmee u betalingen doet en herkent u de oude problemen die steken in nieuwe ideeën en nieuwe vormen van geld, zoals Bitcoins. U krijgt een blik op een toekomst die ongetwijfeld weer heel anders is dan nu, met als mogelijkheid dat banken niet meer bestaan en dat andere geldsoorten zullen circuleren.

In de drie hoofdstukken die daarop volgen, blijven vooral de economen aan het woord. U komt te weten in hoofdstuk 4 hoe geld in het leven geroepen wordt, waarom geld gekoppeld is aan de creatie van schuld, en welke rol de centrale bank in dit geheel heeft. Hoofdstuk 5 gaat in op de vraag naar de rol die de geldhoeveelheid heeft op het reilen en zeilen van de economie. We leren dat sommige economen denken dat geld economisch neutraal is, dus dat de hoeveelheid geld van geen invloed is op zaken als economische groei en de werkgelegenheid. Andere economen denken daarentegen dat de hoeveelheid wel een verschil kan maken. We zullen zien dat deze opvattingen consequenties hebben voor het beleid van de centrale bank. Een belangrijk thema is ook de mogelijkheid van financiële crises. Hoe geld werkt over de grenzen heen leert hoofdstuk 6. We gebruiken geld binnen de grenzen van een land of een muntunie zoals de eurozone, maar we willen natuurlijk ook handelen met landen die daaraan grenzen en dan is de prijs van ons geld – de wisselkoers – van essentieel belang. Natuurlijk hebben opnieuw economen hier de meeste wetenschap, maar we zullen zien dat politici en handelaren bepalend zijn. Handelaren omdat de prijs van een munt een bron van speculatie is en daarmee een potentiële winstbron. Politici omdat zij de internationale

monetaire orde naar hun hand willen zetten met alle dilemma's en valkuilen die daar bij horen.

In hoofdstuk 7 keren we terug naar de allesbepalende factor die geld maakt tot wat het is: de mens. We denken soms dat de mens eenvoudig door de sluier van geld kan kijken die over het handelen in goederen en diensten ligt. Dat men rationeel handelt, geen verleidingen kent en volledig op de hoogte is van wat er in de wereld speelt. De mens is echter feilbaar en als je de wereld van geld wilt doorgronden dan kun je beter de mens nemen zoals die is en niet zoals die behoort te zijn. En om hier een kijk op te ontwikkelen, komen in dit laatste hoofdstuk klassieke economen spaarzaam aan het woord en zijn het vooral sociologen, antropologen en psychologen die laten zien hoe mensen geld beleven.

Tot slot vatten we alle lijnen samen die we zijn tegengekomen in de verschillende hoofdstukken. Dubbelheid kenmerkt de wereld van geld. Talloze malen zijn er denkers en fantasten op het toneel verschenen die wisten hoe zij geld met geld konden maken. Geld heeft iets magisch, maar het heeft ook ten diepste iets aards omdat de rol van geld vooral draait om hoe mensen met geld omgaan. De ene mens kan aan niets anders denken, de ander wil er niet van weten. De dichter stelt de vraag die voor de hand ligt (Van Meurs, 1888):

De leerspreuk zegt: het geld is louter slijk;
Maar de praktijk: 't brengt zoden aan de dijk.
De leerspreuk zegt: de wijze alleen is rijk;
De rijke alleen is wijs, zegt de praktijk.
Wie heeft gelijk?

Het antwoord moet zijn dat beiden gelijk hebben. Omdat geld verschillende kanten heeft, speelt het verschillende rollen in de samenleving. In de zakelijke wereld speelt geld een glansrol maar wanneer normen en waarden prevaleren dient de rol van het geld bescheiden te zijn.

2. Het geld dat telt

Wat is geld? En wat bedoelen mensen als ze het over 'geld' hebben? Het zijn de eerste vragen die gesteld moeten worden als je grip wilt krijgen op de rol van geld in de samenleving. Wie de taal van geld wil spreken en begrijpen moet net als in het gewone leven de grammatica, de systematiek van de taal beheersen.

De taal van geld

Economen zijn strikt in hun gebruik van het woord 'geld', veel strikter dan mensen in het dagelijks gebruik. Spreken economen over geld dan doelen zij uitsluitend op datgene dat binnen een samenleving geaccepteerd en gebruikt wordt om mee te rekenen en op eenvoudige wijze goederen en diensten te kopen en te verkopen. Geld wordt hiermee gedefinieerd in termen van wat je ermee kan doen. De acceptatie is cruciaal en geeft het sociale karakter van geld weer, waar we later op terugkomen. Voor dit moment is het belangrijk dat acceptatie maakt dat geld vele vormen aan kan nemen maar ook dat je de spelregels of de wetten van een land moet kennen. Een boekenbon geldt bijvoorbeeld niet als geld want daar kan je weliswaar een boek mee betalen maar niet een parkeerbon of de belasting. Een euro is in ieder geval wel een wettig betaalmiddel, althans in de eurolanden. Voor alle andere betekenissen van geld, hebben economen andere woorden.

Bijvoorbeeld, als mensen op straat zeggen 'die vrouw heeft veel geld', zeggen economen: 'die vrouw heeft een groot vermogen.' Economen prefereren hier 'vermogen' in plaats van 'geld' omdat die vrouw niet veel euro's op haar bankrekening hoeft te hebben staan om rijk te zijn. Ze zal eerder een duur huis bezitten, en daarnaast juwelen, een paar honden, en misschien wel een groot jacht en wellicht een Jaguar of een Maserati. 'Vermogen' is economisch gesproken dus een betere benaming voor dat alles dan 'geld'.

Zeggen mensen dat iemand veel 'geld' verdient, dan zeggen economen dat iemand een hoog 'inkomen' heeft. Dat is preciezer. Zeggen mensen dat een kaartje veel 'geld' kost, dan zeggen economen dat het kaartje een hoge 'prijs' heeft. Ook al zouden mensen kunnen tegenwerpen dat vermogen, inkomen en prijzen in geld uitgedrukt worden, economen zullen opmerken dat deze begrippen hiermee nog niet gelijk staan aan geld. Zo kan de rijke vrouw haar belasting niet met haar Mercedes betalen, ook al is die nog zo courant. Het wordt pas geld als het eenvoudig, dus tegen geringe kosten om te zetten is in *cash*. Economen spreken dan over liquide maken. Ook haar juwelen zijn geen wettig betaalmiddel. Het kost eenvoudigweg te veel tijd en geld om auto's of juwelen om te zetten in geld in je hand of op je bankrekening.

Dat een wettig betaalmiddel geld heet, lijkt voor de hand liggend. Maar dat is omdat mensen in de hedendaagse wereld niet beter weten. Zo vanzelfsprekend is het ook weer niet. De vraag is wat iets tot een betaalmiddel maakt en wat dat betaalmiddel wettig maakt.

Een wereld zonder geld

Stel je een wereld voor zonder geld. Hoe zou zo'n wereld eruit zien? Het meest voor de hand ligt dat in zo'n wereld mensen in groepen leven om gezamenlijk te overleven. Alles gebeurt onder elkaar – het werken op het land, het jagen, het bouwen van onderdak. De leden delen voedsel, koken voor elkaar, en geven andere groepsleden wat ze nodig hebben. Daar hoeft geen geld aan te pas te komen. Zo vreemd is zo'n wereld ook niet. Let maar op: het idee van delen is weer helemaal actueel in de zogenaamde deeleconomie waarin mensen bij elkaar op de bank komen slapen, spullen delen en op internet informatie en programma's delen, zoals op Wikipedia en met Firefox. En bedenk hoe een gemiddeld gezin reilt en zeilt: meestal doen gezinsleden van alles voor en met elkaar zonder dat geld van hand tot hand gaat.

Zodra echter een beroep gedaan moet worden op de hulp van buitenstaanders, wordt het leven lastig. Want hoe komt een groep aan de goederen van anderen als ze niet iets te bieden heeft aan die ander? Ja, je kunt die goederen met geweld afpakken, maar dat is gewoonlijk geen duurzame aanpak. Beter werkt het als de ander iets terug krijgt dat een gelijke waarde heeft als het geleverde goed. Oftewel, als er sprake is van een gelijke ruil, een *quid pro quo* — voor wat, hoort wat.

Het ligt dan voor de hand de ander iets te bieden wat voor diegene waarde heeft. Dat kan een koe zijn of voedsel, of andere bruikbare zaken. Maar wat moet die ander met een koe als hij reist? En misschien nog belangrijker: hoe bepaal je dat het goed dat hij krijgt van gelijke waarde is aan het goed dat hij levert? Stel hij brengt een paard in. Is dat paard dan een koe waard, een halve koe, of juist twee koeien? Is het een halve koe, dan wordt de ruil lastig, want hoe een koe in tweeën te delen?

Met een paar vreemdelingen die langs komen, lukt het wel om tot een vergelijk te komen. Als het ruilen echter frequent wordt, ontstaat de behoefte aan een middel dat het ruilen vergemakkelijkt. Dat middel zou iets moeten zijn waar kooplieden wat aan hebben, dat ze elders, bij andere groepen, kunnen inruilen voor spullen die ze nodig hebben. Het zou dus fijn zijn als het middel gedurende de tijd die tussen de twee transacties ontstaat, bewaard kan worden. Een koe is niet al te handig want zij is moeilijk mee te nemen en kan doodgaan. Het zou verder prettig zijn als er met het middel gerekend kan worden. Omdat koeien veel van elkaar verschillen, is er moeilijk mee te rekenen. Want wat zeggen twee koeien als het om een tweetal scharminkels gaat? Eén stevige koe zou zeker zo veel waard kunnen zijn. Dat maakt een koe niet tot een goed ruilmiddel, ook al hebben koeien wel vaak als zodanig gediend. De behoefte aan een bruikbaar middel voor het ruilen, is een behoefte aan iets dat we 'geld' zijn gaan noemen. 'Geld' is dus een middel dat transacties vergemakkelijkt.